

MICHAŁ JASIŃSKI

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

ORCID: 0000-0002-0546-5048

michal.jasinski@sgh.waw.pl

PODWÓJNA IZOLACJA JAKO DETERMINANTA ROZWOJU SPOŁECZNO-EKONOMICZNEGO MAŁYCH PAŃSTW WYSPIARSKICH GLOBALNEGO POŁUDNIA

Double Isolation as a Determinant of the Socio-economic Development of Small Island States in the Global South

The aim of the article is to describe the development problems of Small Island Developing States (SIDS). This group is characterised by a specific vulnerability, resulting from geographical features, such as small size, limited natural resources, isolation and natural disasters. They determine the narrow specialisation and marginal importance of these economies in international trade.

The unfavourable geographical location is considered to be the most important obstacle to development in the case of SIDS. For the purposes of these considerations, they are identified with a significant distance from the main centres of socio-economic life (continents) – ‘economic distance’ which the author identifies with the concepts of isolation and solitude. Then two forms of SIDS isolation are adopted: external isolation (from external markets) and internal isolation. In the second case, two forms are additionally distinguished: simple and complex.

This classification, in combination with the outlined basic models (development paths) characteristic of SIDS (MIRAB, SITE, PROFIT), has made it possible to answer the two research questions. Firstly, it has been found that in general the type (degree) of isolation significantly determines the current level of the socio-economic development of the analysed small island states. Secondly, countries characterised by the so-called double insulation still remain at a particular disadvantage. In the latter case, however, one should take account of the fact that ‘the world is shrinking’ and insulation is

‘variable with time’. The fact that these countries joined the world market late (for example, the tourist market) may be an advantage for them as shown by the examples of such SIDS as Palau, Maldives or Seychelles, among others.

Keywords: spatial isolation, small island developing states, socio-economic development.

WPROWADZENIE

Koncepcje z zakresu ekonomii rozwoju wyjaśniające mechanizmy „głębokiego źródła rozwoju (niedorozwoju)”, odpowiadające za sukcesy i porażki procesów rozwoju społeczno-ekonomicznego można podzielić na trzy główne nurty¹.

Pierwszy zwraca uwagę na czynnik geograficzny. Ma on w pełni wymiar egzogeniczny. Do głównych elementów wchodzących w jego skład należy zaliczyć m.in.: klimat, zasoby naturalne oraz położenie geograficzne (bliskość rynków zbytu, izolacja terytorialna itp.). Zgodnie z perspektywą „szkoły geograficznej” czynnik ten może mieć rozstrzygające znaczenie dla szans rozwojowych danego państwa².

Drugi nurt wyróżnia podejście instytucjonalne. W tym przypadku źródła porażek leżą w obszarze złych, toksycznych instytucji, nieefektywnych reguł gry ekonomicznej, które hamują (blokują) planowany postęp. Problem stanowiąc mogą źle zabezpieczone prawa własności, wysokie ryzyko w obrocie towarowym, problemy korupcji czy brak (wielu) instytucji redukujących koszty transakcyjne. Zwolennicy podejścia „instytucjonalnego” postrzegają niedorozwój raczej jako czynnik o wewnętrznym charakterze. Zgodnie z tą perspektywą nie należy ich szukać poza daną gospodarką³.

Trzeci z nurtów postrzega jako warunek (szybkiego) rozwoju integrację z gospodarką światową. Wiąże się to z rozwojem handlu oraz możliwie pełnym otwarciem własnej gospodarki – przeprowadzenie liberalizacji na rynkach towarowych i kapitałowych. Podstawowym argumentem zwolenników trzeciego punktu widzenia jest stwierdzenie, że gospodarki otwarte rozwijają się szybciej niż zamknięte⁴.

¹ D. Rodrik, *Institutions, Integration, and Geography: In Search of the Deep Determinants of Economic Growth*, (2002), <https://wcfia.harvard.edu/publications/institutions-integration-and-geography-search-deep-determinants-economic-growth>; D. Rodrik, A. Subramanian, *The Primacy of Institutions (and what this does and does not mean)*, „Finance & Development” 2003, nr 40(2), s. 31–34; M. Garbicz, *Problemy rozwoju i zacofania ekonomicznego. Dlaczego jedne kraje są biedne, podczas gdy inne są bogate?* Oficyna Wolters Kluwer Business, Warszawa 2012, s. 9–10.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

Odwołując się do perspektywy pierwszego z wymienionych nurtów uwzględniającego negatywne skutki oddziaływania geograficznych barier rozwojowych, wyróżniono spośród licznych (ponad 140) i zróżnicowanych państw Globalnego Południa grupę o tzw. niekorzystnym położeniu geograficznym. Spośród niej wyodrębniono dwie podgrupy: małe rozwijające się państwa wyspiarskie (*Small Island Developing States* – SIDS) oraz rozwijające się państwa śródlądowe (bez dostępu do morza) (*Landlocked Developing Countries* – LLDCs). Część z państw o niekorzystnym położeniu geograficznym posiada również cechy państw najsłabiej rozwiniętych (*Least Developed Countries* – LDCs)⁵. Do tej ostatniej kategorii zaliczane są jednostki geopolityczne, w których występują z reguły wszystkie negatywne cechy gospodarek państw Globalnego Południa⁶ i zachodzą tam wszystkie (lub prawie wszystkie) mechanizmy „głębokich źródeł niedorozwoju”.

SIDS stanowią, zgodnie z tą perspektywą, podgrupę państw o zbliżonych uwarunkowaniach geograficznych, które determinują ich problemy społeczno-gospodarcze, w konsekwencji ich obecny poziom rozwoju. Problematyka ta w odniesieniu do małych państw wyspiarskich Globalnego Południa w krajowej literaturze przedmiotu nie jest poruszana zbyt często. Pomimo, że ulega to zmianie w ostatnich latach, to nadal wyraźna jest luka w tym zakresie. Autor postawił sobie za cel zwrócenie uwagi na tę problematykę oraz podjął próbę odpowiedzi na dwa podstawowe pytania. Czy rodzaj (stopień) izolacji znacząco determinuje obecny poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego małych państw wyspiarskich Globalnego Południa oraz czy tzw. podwójna izolacja znacząco ogranicza możliwości rozwoju społeczno-ekonomicznego tych państw Globalnego Południa, w których ona występuje?

⁵ Por. dokumenty Konferencji Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (UNCTAD), m.in. *Proceedings of the United Nations Conference on Trade and Development Third Session. Santiago de Chile, 13 April to 21 May 1972. Vol. I, Report and Annexes*, United Nations, New York 1973; *In-depth evaluation of UNCTAD's technical cooperation activities dedicated to least developed countries, landlocked developing countries, small island developing states and other structurally weak, vulnerable and small economies*, United Nations, New York and Geneva 2010 oraz pionierskie prace z tego zakresu polskiego ekonomisty J. Dudzińskiego, m.in. *Najsłabiej rozwinięte kraje Trzeciego Świata*, Wydawnictwo Glob, Szczecin 1986, *Położenie geograficzne jako bariera rozwoju ekonomicznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1992.

⁶ Państwa Globalnego Południa cechują się m.in.: niskim przeciętnym standardem cywilizacyjnym; niskim poziomem PKB na 1 mieszkańca; przewagą zatrudnionych w rolnictwie; dualizmem (ekonomicznym, technologicznym i regionalnym); silnymi nierównościami społecznymi; niskim poziomem oświaty, nauki i opieki zdrowotnej; silną presją demograficzną oraz wysokim bezrobociem o charakterze strukturalnym i sezonowym. R. Piasecki, *Rozwój gospodarczy a globalizacja. Ekonomia rozwoju w zderzeniu z rzeczywistością*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003, s. 17.

Na potrzeby rozważań za SIDS przyjęto zgodnie z „roboczą” listą UNCTAD 28 niezależnych państw: 12 położonych na Oceanii (Federacyjne Stany Mikronezji, Fidżi, Kiribati, Nauru, Palau, Samoa, Timor Wschodni, Tuvalu, Vanuatu, Wyspy Marshalla, Wyspy Salomona oraz Wyspy Tonga); 10 karaibskich (Antigua i Barbuda, Bahamy, Barbados, Dominika, Grenada, Jamajka, Saint Kitts i Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent i Grenadyny oraz Trynidad i Tobago); dwa położone na Atlantyku Wschodnim (Republika Zielonego Przylądka oraz Wyspy Świętego Tomasza i Książęca) oraz cztery na Oceanie Indyjskim (Malediwy, Mauritius, Seszele oraz Związek Komorów)⁷. Rozwój społeczno-ekonomiczny mierzony zaś będzie wskaźnikiem rozwoju społecznego (*Human Development Index* – HDI) oraz zamożnością (dochód *per capita* w PPP w USD).

W szerszym kontekście przedstawione rozważania mają również nawiązać do koncepcji nissologii⁸ oraz zasygnalizować czytelnikowi szerszy kontekst ekonomicznych zagadnień dotyczących problematyki rozwojowej małych państw wyspiarskich Globalnego Południa. Stąd też obecne w tekście dygresje czy też sygnalizowane wątki i zagadnienia (które ze względu na główny wywód można było by pominąć), jak i (dość obszerny) przegląd literatury, w tym z zakresu mało rozpowszechnionego w Polsce nurtu badań tzw. *island studies*. Za czołowych przedstawicieli tego ostatniego kierunku należy uznać m.in. takich autorów, jak: H.W. Armstrong, G. Baldacchino, G. Bertram, L. Briguglio, R. Crocombe, J.L. McElroy, B. Poirine i R. Read. W literaturze krajowej spośród nielicznych autorów podejmujących te zagadnienia należy wskazać J. Dudzińskiego oraz M. Jędrusika.

ZARYS KONCEPCJI, PODSTAWOWE CECHY ORAZ PROBLEMY SPOŁECZNO-GOSPODARCZE MAŁYCH, ROZWIJAJĄCYCH SIĘ PAŃSTW WYSPIARSKICH

Początki szerszego zainteresowania badaniem rozwoju małych gospodarek wyspiarskich Globalnego Południa datuje się na początek lat 70. XX wieku. W początkowej fazie problematyka ta analizowana była głównie przez fora wyspecjalizowanych agend Organizacji Naro-

⁷ <https://unctad.org/en/pages/aldc/Small%20Island%20Developing%20States/UNCTAD%C2%B4s-unofficial-list-of-SIDS.aspx>. [dostęp: 2 listopada 2019].

⁸ Por. R. Żelichowski, *Nissologia – nauka o wyspach*, w: *Wyspy Unii Europejskiej. Bogactwo czy balast?*, red. R. Żelichowski, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2014, s. 13–28; B.M.W. Ratter, *Geography of Small Islands. Outposts of Globalization*, Springer International Publishing AG, Switzerland 2018, s. 82–84.

dów Zjednoczonych, w tym szczególnie przez UNCTAD. W dyskusjach chodziło przede wszystkim o zwrócenie uwagi społeczności międzynarodowej na trudności tych obszarów wynikające w dominującym stopniu z niekorzystnych cech ich położenia geograficznego. Próbowano również naszkicować najbardziej pożądane kierunki (ścieżki) rozwoju gospodarek wyspiarskich oraz ich potrzeby. Badania te miały głównie na celu sprecyzowanie wielkości, struktury i form udzielanej pomocy rozwojowej⁹.

W 1972 roku UNCTAD wprowadziło powszechnie zaakceptowany w literaturze przedmiotu termin rozwijających się państw wyspiarskich (*Island Developing Countries* – IDC)¹⁰. Obejmował on, co stało się z czasem przyczyną jego modyfikacji, również „duże” wyspy, takie m.in. jak: Madagaskar, Sri Lankę czy Indonezję i Filipiny. W wyniku nałożenia się problematyki IDC na intensywnie rozwijający się od lat 80. XX wieku nurt badań nad rozwojem państw „małych” UNCTAD w 1994 roku zawęziła problematykę do małych rozwijających się państw (terytoriów) wyspiarskich (SIDS)¹¹. Modyfikacja zakresu badań i zmiana terminu nie rozwiązała jednak szeregu wątpliwości, które powodują, że m.in. po dziś dzień sama UNCTAD nie jest w stanie stworzyć pełnej, nie budzącej zastrzeżeń, listy SIDS.

Wątpliwości dotyczące pełnej listy SIDS można pogrupować, wskazując na trzy podstawowe dyskusyjne kwestie: ich statusu formalno-prawnego, wielkości oraz poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego.

Pierwsza grupa zastrzeżeń dotyczy rozstrzygnięcia, czy do SIDS należy klasyfikować tylko państwa niepodległe, czy uwzględniać również terytoria zależne¹²? Argumentem przemawiającym za wyłączeniem małych (zależnych) terytoriów wyspiarskich z listy SIDS jest przede wszystkim poziom ich rozwoju – wyższy niż w części małych wyspiarskich (niepodległych) państw. W wyniku innego statusu – nieco odmienna pozycja w gospodarce światowej, w rezultacie nieco odmiennie problemy społeczno-ekonomiczne¹³.

⁹ J. Dudziński, *Położenie...*, s. 9.

¹⁰ *Proceedings...*, s. 74.

¹¹ P. Hein, *Small Island developing States: origin of the category and definition issues*, w: *Is a special treatment of small island developing States possible?* UNCTAD/LDC/2004/1, s. 7.

¹² Problematykę form jednostek geopolitycznych w literaturze przedmiotu szeroko analizuje M. Sobczyński, w: *Państwa i terytoria zależne. Ujęcie geograficzno-polityczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.

¹³ Zgodnie z literaturą z zakresu *Island economics* rozwój społeczno-gospodarczy małych państw wyspiarskich, a szczególnie (wyspiarskich) terytoriów zależnych jest wprost proporcjonalny do siły politycznych związków tych obszarów z dawnymi i obecnymi metropoliami. Im zależność jest większa – tym poziom rozwoju wyższy. W wyniku tego – współ-

Druga z kwestii to wielkość państwa. W tym przypadku podstawowym zagadnieniem jest odpowiedź na pytanie, które spośród państw wyspiarskich są „małe”? Próbując jej udzielić, niewątpliwie należy rozważyć kilka punktów widzenia. Najpowszechniej za wyznacznik małego państwa przyjmuje się liczbę jego mieszkańców oraz powierzchnię terytorium¹⁴. Nie są one jednak jedynymi kryteriami uwzględnianymi przy klasyfikacji państw małych, w tym szczególnie rozwijających się wyspiarskich.

W pierwszym przypadku, na ogół przyjmowane w literaturze przedmiotu są arbitralne cztery wielkości: 1 mln; 1,5 mln; 3 mln oraz 5 mln stałych mieszkańców jako górna granica „małego” państwa. Z perspektywy ekonomicznej jest to jak najbardziej zasadne kryterium – mała populacja to m.in. niewielkie zasoby siły roboczej czy niewielki rynek wewnętrzny – choć kwestią sporną pozostaje, którą z czterech wymienionych granic przyjąć. W drugim przypadku, najpowszechniej, zwłaszcza w SIDS, przyjmuje się 20 tys. km² jako łączną, lądową górną granicę powierzchni terytorium. W wyniku niewielkiej populacji i powierzchni również „mała” gospodarka. Mała – mierzona w PKB lub PNB czy też uwzględniająca fakt niewielkiego jej udziału w wymianie międzynarodowej (np. mniej niż 0,02 proc.¹⁵) bądź niemożności wpływu na ceny międzynarodowe¹⁶.

Trzecia z dyskusyjnych kwestii przy tworzeniu pełnej, nie budzącej zastrzeżeń listy SIDS odnosi się do poziomu ich rozwoju społeczno-gospodarczego. Zbyt dużym uproszczeniem jest uznanie (co zostanie wykazane w dalszej części rozważań na przykładzie 28 SIDS), że małe rozwijające się państwa wyspiarskie są na niskim poziomie rozwoju. Przykładowo np. Malta w wyniku osiągniętego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego została w 2004 roku wyłączona z listy SIDS – co nie zmienia faktu, że nadal posiada pozostałe cechy charaktery-

czesna opieszałość w dążeniu do niepodległości licznych (zależnych) obszarów wyspiarskich na świecie. Jako ostatnie niepodległość uzyskały w 1994 r. Palau oraz w 2002 r. Timor Wschodni. Por. H.W. Armstrong, R.J. de Kervenoael, X. Li, R.A. Read, *Comparison of the Economic Performance of Different Micro-states, and between Micro-states and Larger Countries*, „World Development” 1998, vol. 26, nr 4, s. 639–656; H.W. Armstrong, R. Read, *Comparing the Economic Performance of Dependent Territories and Sovereign Microstates*, University of Chicago, Chicago 2000, s. 285–306; G. Bertram, *On the Convergence of Small Island Economies with Their Metropolitan Patrons*, „World Development” 2004, vol. 32, nr 2, s. 343–364; J.L. McElroy, K. Sanborn, *The Propensity for Dependence in Small Caribbean and Pacific Islands*, „Bank of Valletta Review” 2005, nr 31, s. 1–16.

¹⁴ Z. Rykiel, *Podstawy geografii politycznej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2006, s. 69.

¹⁵ P. Hein, *Small...*, s. 18.

¹⁶ L. Briguglio, *Macroeconomics and the Maltese Economy*, BDL Publishing, Malta 2011, s. 251.

styczne dla małych państw wyspiarskich¹⁷. W wyniku tego bardziej zasadna jest próba znalezienia względnie przejrzystych wytycznych (np. mierników ekonomicznych) umożliwiających udzielenie odpowiedzi na pytanie: od kiedy (od którego momentu) dana gospodarka SIDS nie ma już cech typowych dla tej grupy?

Przyjęcie jednak tego rodzaju mierników nie rozwiewa wątpliwości. Przyjmując bowiem za najważniejszy wyznacznik niski poziom rozwoju społeczno-gospodarczego czy też cechy typowe dla państw Globalnego Południa w klasyfikacji, należałoby uznać m.in. Haiti za typowe państwo należące do SIDS. Nie jest ono jednak uznawane (nie ma go na „roboczej” liście UNCTAD) za małe rozwijające się państwo wyspiarskie. Pomimo faktu uzyskania najwcześniej niepodległości spośród analizowanej grupy (w 1804 r.), jak i występowania wielu innych cech typowych dla SIDS, uznano, że ze względów m.in. dużo większej populacji (blisko 11 mln w 2017 r.) oraz kwestii, że Haiti ma granicę lądową z innym państwem (z Dominikaną)¹⁸, nie powinno być klasyfikowane jako „małe” i w pełni „wyspiarskie”. Fakt, że państwo to jest tzw. wyspą podzieloną (dualną), nie wpłynął np. na uwzględnienie na liście UNCTAD Timoru Wschodniego, który również posiada granicę lądową z innym państwem (z Indonezją, o długości 253 km). Nieco odmienne wątpliwości można mieć w przypadku Papui Nowej Gwinei, która również, jak Haiti i Timor Wschodni, należy do państw najsłabiej rozwiniętych (LDCs). Ma ona co prawda dużą populację, jak na SIDS (7,5 mln w 2017 r.), dużą powierzchnię (462 840 km²) i jest wyspą dualną (graniczy na 820 km odcinku, podobnie jak Timor Wschodni, z Indonezją)¹⁹, to została usunięta z „roboczej” listy UNCTAD dopiero w 2017 roku. Powodem nie było jednak osiągnięcie wysokiego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, jak w przytoczonym przykładzie Malty.

W wyniku przedstawionych uwag widać wyraźnie, że brak jest jednolitych i precyzyjnych wytycznych, które uniemożliwiłyby stworzenie pełnej, nie budzącej zastrzeżeń, listy SIDS. Na ogół literatura przedmiotu odwołuje się do klasyfikacji innych niż UNCTAD podmiotów zajmujących się problematyką rozwojową małych państw

¹⁷ Występując w kwietniu 2004 r. z Sojuszu Małych Państw Wyspiarskich (AOSIS) oraz stając się w maju 2004 r. członkiem Unii Europejskiej Malta przestała być klasyfikowana jako SIDS. Szerzej: K. Strzałka, *Malta – najmniejszy, ale czy najmniej znaczący kraj członkowski Unii Europejskiej?* w: *Wyspy Unii Europejskiej...*, s. 327–354.

¹⁸ Szerzej: B.W. Higman, *A Concise History of The Caribbean*, Cambridge University Press, Cambridge 2011, s. 259–266.

¹⁹ CIA, *The World Factbook*, 2018, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>.

wyspiarskich. Te kładą akcent na odmienne aspekty – np. tzw. lista polityczna (członkowie AOSIS)²⁰, czy listy „instytucjonalne” i „ekonomiczne” ONZ²¹.

Nie rozwijając szerzej wątku zastrzeżeń odnoszących się do listy SIDS, należy stwierdzić, że pomimo przedstawionych wątpliwości, jak i odmiennych uwarunkowań przyrodniczych, historycznych oraz społecznych²² zasadne jest uznanie tej grupy za jednolitą pod względem charakteryzujących ją problemów rozwojowych. Gospodarki tych państw cechuje przede wszystkim specyficzna „kruchość”²³, wynikająca z cech geograficznych, takich jak: małe rozmiary, izolacja, ograniczone zasoby naturalne czy kłeski żywiołowe.

Cechy te determinują wąską specjalizację i marginalne znaczenie w handlu międzynarodowym. W wyniku tego gospodarki SIDS nie są w stanie wykorzystać efektu skali, uzależnione są od importu, charakteryzują się m.in.: niskim stopniem wykorzystania zasobów pracy, kulturową dominacją Północy, wysokimi kosztami transportu, infrastruktury i administracji oraz podatnością na działalność przestępczą, taką m.in. jak: pranie brudnych pieniędzy, narkotyki i korupcja²⁴.

IZOLACJA JAKO DETERMINANTA EKONOMICZNA ORAZ ZJAWISKO PODWÓJNEJ IZOLACJI MAŁYCH ROZWIJAJĄCYCH SIĘ PAŃSTW WYSPIARSKICH

Z wcześniejszych rozważań wynika, że najistotniejszą barierą rozwoju społeczno-ekonomicznego małych państw wyspiarskich oprócz

²⁰ AOSIS jest koalicją małych państw wyspiarskich oraz państw leżących na niskich wybrzeżach (np. niewyspiarskie: Belize, Surinam) powołaną w 1990 r. Głównym celem Sojuszu Małych Państw Wyspiarskich jest zintegrowanie głosów państw rozwijających się w kwestii zmian klimatu. W skład AOSIS wchodzi 39 niezależnych państw (tzw. członków pełnoprawnych) i 4 członków o statusie obserwatora. 38 państw należących do sojuszu są członkami ONZ.

²¹ Por. P. Encontre, *SIDS as a category: adopting criteria would enhance credibility, w: Is a special treatment of small island developing States possible?* UNCTAD/LDC/2004/1, s. 96.

²² Te szeroko w polskiej literaturze przedmiotu omawia M. Jędrusik, w: *Wyspy tropikalne. W poszukiwaniu dobrobytu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

²³ Współcześnie literatura przedmiotu określa tę cechę jako *vulnerability*, co tłumaczyć można dosłownie, jako: podatność gospodarki na zranienie (ciosy), nie zabezpieczoną przed atakami (ciosami), posiadającą słabe (niezabezpieczone) punkty. Por. L. Briguglio, *Small Island Developing States and Their Economic Vulnerabilities*, „World Development” 1995, vol. 23, nr 9, s. 1615–1632. Termin ten jest powszechnie stosowany przez UNCTAD.

²⁴ M. Jasiński, *Modele rozwoju gospodarczego a poziom rozwoju społecznego i zamożności w małych państwach wyspiarskich na świecie*, „Studia i Prace” 2017, nr 49(2), Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, Uniwersytet Szczeciński, s. 318.

niewielkiej skali gospodarki jest niekorzystne położenie geograficzne. Pojęcie to należy utożsamiać z faktem znacznego oddalenia od głównych ośrodków życia społeczno-gospodarczego (kontynentów) – specyficzną „odległością gospodarczą”. Oddaleniem niekoniecznie związanym z liczbą kilometrów, raczej z kwestią czasu nie zawsze proporcjonalnego do odległości – w aspekcie ekonomicznym odzwierciedlonego w kosztach transportu i szeroko rozumianych kosztach transakcji handlu zagranicznego. Niekorzystne położenie geograficzne w tym ujęciu można utożsamiać z terminem izolacja (odosobnienie)²⁵.

Oddalenie od głównych szlaków transportowych, jak i rynków zbytu oddziałuje negatywnie, zgodnie z tym co nadmieniono, nie tylko w grupie SIDS, ale również w rozwijających się państwach śródlądowych²⁶. W przypadku małych rozwijających się państw wyspiarskich izolacja ma jednak nieco odmienny charakter – barierą (izolatorem) jest bowiem woda morska. Przyjmując za punkt wyjścia (tylko) barierę wody morskiej jako izolatora, zjawisko odosobnienia w SIDS może przyjmować dwojakie (podwójne) formy: izolacji zewnętrznej (izolacja od rynków zewnętrznych) oraz izolacji wewnętrznej. W drugim przypadku może mieć ona formę izolacji prostej – np. typ tzw. wysp bliźniaczych (*twin-islands*) oraz złożonej (z powodu archipelagowego charakteru państwa).

Dokonując klasyfikacji – zgodnie z przyjętymi formami – izolacji, należy stwierdzić, że spośród 28 analizowanych SIDS: siedem państw swoim terytorium obejmuje jedną wyspę; w sześciu przypadkach terytorium jest izolowane również wewnętrznie w stopniu nieznacznym (2, 3 wyspy) oraz pozostałe 15 państw ma archipelagowy charakter (por. tab. 1, kolumna E).

Uznać można zatem, że Barbados, Dominika, Grenada, Jamajka, Mauritius²⁷, Timor Wschodni i St. Lucia są państwami izolowanymi jedynie zewnętrznie. Pozostałe zaś SIDS charakteryzują się tzw. podwójną izolacją (zewnętrzną i wewnętrzną).

²⁵ Por. J. Dudziński, *Położenie...*, s. 22, 23; M. Jędrusik, *Izolacja jako zjawisko geograficzne*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2001, s. 44, 45; B.M.W. Ratter, *Geography...*, s. 10–12.

²⁶ Szerzej: M. Garbicz, *Problemy ...*, s. 156 i n.

²⁷ Ze względu na charakter procesów gospodarczych zachodzących na Mauritiusie nie zostały w tab. 1 uwzględnione wchodzące (formalnie) w skład terytorium tego państwa dwie wyspy (Wyspy Agalega o łącznej powierzchni 26 km²), położone około 1 tys. km na północ od Mauritiusu, oraz tzw. Ławica Cargados Carajos (określane również jako Saint Brandon Rocks lub Saint Brendan's) – grupa ok. 21 wysp i wysepek (o łącznej powierzchni 3,3 km²) wchodzących w skład archipelagu Maskarenów położonych na północny wschód od Mauritiusa. CIA, *The World Factbook...* Podobne założenie przyjęto również w części innych SIDS (w tab. 1).

W pierwszej podgrupie państw o podwójnej izolacji (określonej na potrzeby rozważań prostą) przyjąć można izolację wewnętrzną za nieznaczną. Dotyczy to państw, które położone są przeważanie na dwóch (czy trzech) wyspach bądź grupach wysp. W przypadku np. wysp bliźniaczych (podwójnych) jest to z reguły wyakcentowane w nazwie państwa – Antigua i Barbuda, St. Kitts i Nevis, Trynidad i Tobago, czy Wyspy Św. Tomasza i Książęca²⁸. We wszystkich tych przypadkach (również na Samoa i Związku Komorów) wyraźny jest dwubiegowy podział na wyspę (obszar) bardziej rozwiniętą i słabiej rozwiniętą (rdzeń ↔ peryferia).

W drugiej podgrupie wewnętrzna izolacja ma zdecydowanie bardziej złożony (archipelagowy) charakter, co szczególnie ogranicza procesy rozwojowe. Osiągnięcie wewnętrznej integracji w tych państwach jest trudne, ponieważ ich terytoria tworzy nie tylko duża liczba niewielkich powierzchniowo wysp (por. tab. 1, kolumna E), jak również charakteryzuje je znaczne rozproszenie. Silna podwójna izolacja utrudnia uzyskanie pełnej wewnętrznej integracji społeczno-gospodarczej państwa – zwłaszcza ze względu na trudności komunikacyjne między mieszkańcami poszczególnych wysp. Potwierdzają to m.in. wysokie wskaźniki dyspersji²⁹ w tych państwach. Archipelagowe SIDS nie mają w odróżnieniu od małych państw kontynentalnych takich zalet, jak: duża wewnętrzna integracja, ściślejsze (niż w dużych państwach) więzy społeczno-gospodarcze umożliwiające elastyczniejsze dostosowywanie się do zmian determinantów zewnętrznych³⁰.

Spśród 15 analizowanych małych rozwijających się państw wyspiarskich charakteryzujących się silną podwójną izolacją najbardziej niekorzystne położenie geograficzne mają m.in. pacyficzne: Federacyjne Stany Mikronezji, Fidżi, Kiribati, Palau, Vanuatu, Wyspy Marshalla, Wyspy Salomona, Wyspy Tonga oraz położone na Oceanie Indyjskim: Seszele i Malediwy (por. tab. 1, kolumna E). Kiribati np. rozproszone jest w obrębie trzech grup wysp na powierzchni ponad 3,5 mln km², a odległość między dwoma najbardziej oddalonymi częściami terytorium lądowego wynosi ponad 4,5 tys. kilometrów³¹.

²⁸ Por. L.A. Jordan, *Institutional arrangements for tourism in small twin-island states of the Caribbean*, w: *Tourism in the Caribbean: Trends, development, prospects*, red. D.T. Duval, Routledge, London – New York 2004, s. 99.

²⁹ Wskaźnik dyspersji jest ilorzem maksymalnej odległości pomiędzy krańcowymi najbardziej oddzielonych wysp, mierzonym w linii prostej i łącznej liczby ludności.

³⁰ J. Dudziński, *Położenie...*, s. 24.

³¹ CIA, *The World Factbook...*

Tabela 1
Wybrane wskaźniki i mierniki odnoszące się do państw grupy SIDS w 2017 roku

Lp.	Państwo	A		B	C	D	E		F	G
		HDI	DNB <i>per capita</i> (w tys. USD)				Populacja (w mln)	Powierzchnia (w km ²)		
		3	4	5	6	7	8	9		
1	2									
1	Antigua i Barbuda	0,780	20,764	0,1	443	3	-	0,153		
2	Bahamy	0,807	26,681	0,4	10 010	≈ 700	30	3,542		
3	Barbados	0,800	15,843	0,3	430	1	-	0,097		
4	Dominika	0,715	8,344	0,1	751	1	-	0,148		
5	Federacyjne Stany Mikronezji	0,627	3,843	0,1	702	607	b.d.	6,112		
6	Fidżi	0,741	8,324	0,9	18 274	332	110	1,129		
7	Grenada	0,772	12,864	0,1	344	1	-	0,121		
8	Jamajka	0,732	7,846	2,9	10 831	1	-	1,022		
9	Kiribati	0,612	3,042	0,1	811	33	21	1,143		
10	Malediwy	0,717	13,567	0,4	298	1190	200	0,644		
11	Mauritius	0,790	20,189	1,3	2 030	1	-	0,177		
12	Nauru	-	18,573	0,0	21	1	-	0,030		
13	Palau	0,798	12,831	0,0	459	≈ 300	b.d.	1,519		
14	Republika Zielonego Przylądka	0,654	5,983	0,5	4 033	26	9	0,965		
15	Saint Kitts i Nevis	0,778	23,978	0,1	261	2	-	0,135		
16	Saint Lucia	0,747	11,695	0,2	606	1	-	0,158		

1	2	3	4	5	6	7	8
17	Saint Vincent i Grenadyny	0,723	10,499	0,1	389	32	-
18	Samoa	0,713	5,909	0,2	2 821	2	-
19	Seszele	0,797	26,077	0,1	455	155	-
20	Timor Wschodni	0,625	6,846	1,3	14 874	1	-
21	Trynidad i Tobago	0,784	28,622	1,4	5 128	2	-
22	Tuvalu	-	5,888	0,0	26	9	1
23	Vanuatu	0,603	2,995	0,3	12 189	84	-
24	Wyspy Marshalla	0,708	5,125	0,1	181	34	26
25	Wyspy Salomona	0,546	1,872	0,6	27 986	992	b.d.
26	Wyspy Świętego Tomasza i Książęca	0,589	2,941	0,2	964	2	-
27	Wyspy Tonga	0,726	5,547	0,1	717	≈ 170	-
28	Związek Komorów	0,503	1,399	0,8	2 235	3	-

Źródło: Kolumny A, B: *Human Development. Indices and Indicators. 2018 Statistical Update*, UNDP, New York 2018; kolumny C-G: *CIA, The World Factbook*, 2018.

CHARAKTER IZOLACJI A ŚCIEŻKI ROZWOJU MAŁYCH PAŃSTW WYSPIARSKICH GLOBALNEGO POŁUDNIA I ZRÓŻNICOWANIE ICH POZIOMU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO

Odmienne uwarunkowania przyrodnicze, historyczne oraz społeczne oraz różny stopień izolacji od głównych ośrodków życia społeczno-gospodarczego (kontynentów) determinuje odmienne ścieżki rozwoju (specjalizacje gospodarcze) w SIDS. Współcześnie literatura przedmiotu z zakresu *Island economics* wyróżnia trzy podstawowe ścieżki (modele) rozwoju³² małych państw wyspiarskich Globalnego Południa: MIRAB, SITE i PROFIT.

Pierwszy z modeli MIRAB – akronim od: M – *migration* (migracje), R – *remittances* (przekazy), A – *aid* (pomoc), B – *bureaucracy* (biurokracja), w obrazowy sposób ukazuje zasadę funkcjonowania takiej gospodarki. Dominującymi źródłami uzyskiwania dochodów są dwa elementy. Pierwszym jest migracja zarobkowa znacznej części mieszkańców wysp do państw o dużo wyższym poziomie rozwoju ekonomicznego i przesyłanie (przekazy) nabytych środków finansowych (czy też rzeczowych). Drugim jest otrzymywanie pomocy rozwojowej, do której (wraz z jej wzrostem) potrzebna jest coraz większa liczba urzędników do jej wdrażania (rozrost biurokracji)³³. Tym dwóm głównym elementom towarzyszą również inne – tzw. nowe źródła dochodów – m.in. sprzedaż praw strategicznych, sprzedaż praw do zatapiania odpadów, handel narkotykami, hazard, sprzedaż „symboli suwerenności”, sprzedaż paszportów (obywatelstwa), sprzedaż „listów gwarancyjnych”, rejestracja „tanich bander” oraz transmisja danych i obsługa informatyczna³⁴.

Drugi z modeli SITE – będący akronimem od słów: małe (*small*), wyspiarskie (*island*), gospodarki turystyczne (*tourist, economies*) zakłada, że dominującym źródłem wpływów z zagranicy jest turysty-

³² Określenie „model rozwoju” odpowiada statycznemu ujęciu zjawiska, tożsame pojęcia „ścieżka rozwoju” i „strategia rozwoju” ujęciu dynamicznemu.

³³ G. Bertram, R.F. Watters, *New Zealand and its Small Island Neighbours: A Review of New Zealand Policy Toward the Cook Islands, Niue, Tokelau, Kiribati and Tuvalu*, Institute of Policy Studies, Victoria University of Wellington 1984; *The MIRAB Economy in South Pacific Microstates*, „Pacific Viewpoint” 1985, nr 26(3), s. 497–519; *The MIRAB Process: Earlier Analysis in Context*, „Pacific Viewpoint” 1986, nr 27(1), s. 47–59; G. Bertram, *Introduction: The MIRAB Model in the Twenty-first Century*, „Asia Pacific Viewpoint” 2006, nr 47(1), s. 1–13.

³⁴ R. Crocombe, *The South Pacific*, University of South Pacific, Suva 2001, s. 362–379; M. Jędrusik, *Wyspy...*, s. 151–154.

ka³⁵. W wyniku silnego zdominowania (podporządkowania) całej gospodarki wyspiarskiej przez ten rodzaj działalności zjawisko to określane jest również „monokulturą turystyczną”³⁶.

Trzeci z modeli PROFIT (akronim od: P – *people consideration affecting citizenship, residence and employment rights*, R – *resources management*, O – *overseas engagement and international recognition*, FI – *finance, insurance and taxation*, T – *transportation*) – sprowadza się w dużej mierze do zjawiska określanego w literaturze ekonomicznej wieloma terminami – oazą podatkową, rajem podatkowym, *tax haven*, *offshore* lub *offshore financial center*. Dominującą specjalizacją w tym modelu jest świadczenie usług finansowych, którym towarzyszą, choć w mniejszym stopniu niż w przypadku modelu MIRAB – „nowe źródła dochodów”³⁷.

Osiąganie korzyści finansowych przez SIDS z wielu źródeł powoduje występowanie modeli-hybryd. Najpowszechniej w literaturze przedmiotu przyjmuje się model PROFIT–SITE. Gospodarkę tego typu charakteryzuje silnie rozwinięta gospodarka turystyczna („monokultura turystyczna”), której towarzyszy w stopniu zaawansowanym sektor finansowy. W tym ujęciu przyjmuje się dwa modele rozwoju małych państw wyspiarskich: PROFIT–SITE i MIRAB³⁸.

Analizując zachowania gospodarcze małych państw wyspiarskich w ujęciu dynamicznym, można zauważyć, że przebiegają one dwutorowo. Pierwsze, rozwijając się ścieżką modelu MIRAB, zamykają się (zakleszczają się) w zjawisku „monokultury pomocowej” – pozostając w modelu MIRAB. Drugie, rozwijając się ścieżką SITE albo zostają zamknięte w „monokulturze turystycznej” (w „czystym” modelu SITE) lub też po okresie fazy SITE, dodatkowo rozwijając sektor finansowy, wchodzą w fazę modelu-hybrydy SITE/PROFIT, by ostatecznie przejść do modelu PROFIT. Małe państwa wyspiarskie zakleszczone w modelu MIRAB,

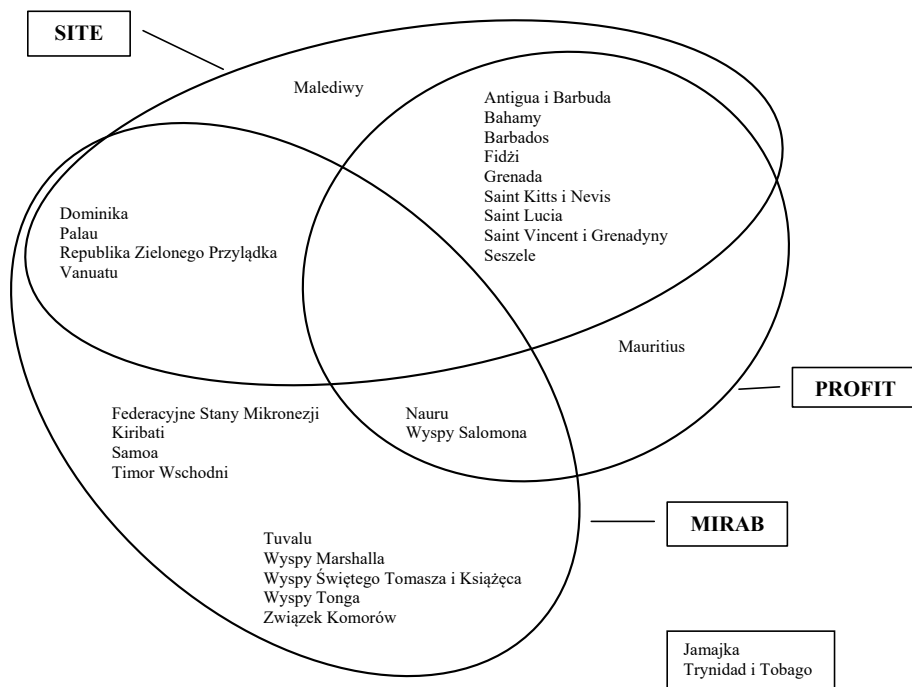
³⁵ J.L. McElroy, *Small island tourist economies across the life cycle*, „Asia Pacific Viewpoint” 2006, vol. 47, nr 1, s. 61–77; J.L. McElroy, C.E. Parry, *The characteristics of small island tourist economies*, „Tourism and Hospitality” 2010, vol. 10, s. 315–328.

³⁶ J. Gieźgała, *Turystyka w gospodarce narodowej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1969, s. 266, 371; 1977, s. 343–345; S. Wodejko, *Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, Wyższa Szkoła Handlu i Prawa, Warszawa 1998, s. 140, 141; M. Jasiński, *Aspekty monokulturowe gospodarki turystycznej*, „Zeszyty Naukowe Kolegium Gospodarki Światowej” 2006, nr 20, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, s. 92–102; M. Kachniewska, A. Niezgoda, A. Pawlicz, *Globalizacja i internacjonalizacja działalności turystycznej*, w: M. Kachniewska, E. Nawrocka, A. Niezgoda, A. Pawlicz, *Rynek turystyczny. Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, Oficyna Wolters Kluwer Business, Warszawa 2012, s. 215–219.

³⁷ G. Baldacchino, *Managing the hinterland beyond: Two ideal-type strategies of economic development for small island territories*, „Asia Pacific Viewpoint” 2006, vol. 47, nr 1, s. 45–60.

³⁸ A. Oberst, J.L. McElroy, *Contrasting Socio-Economic and Demographic Profiles of Two, Small Island, Economic Species: MIRAB versus PROFIT/SITE*, „Island Studies Journal” 2007, vol. 2, nr 2, s. 163–176.

rozwijając gospodarkę turystyczną, przejść mogą do modelu-hybrydy MIRAB/SITE, następnie do modelu SITE i zgodnie z wcześniejszymi spostrzeżeniami – do modelu-hybrydy SITE/PROFIT i PROFIT. W tym ujęciu, niebędącym w sprzeczności do poprzedniego, modele-hybrydy MIRAB/SITE i SITE/PROFIT stanowią „fazy” przejściowe pomiędzy „czystymi” modelami MIRAB, SITE i PROFIT³⁹. Występują również nieliczne przypadki gospodarek o cechach MIRAB/PROFIT⁴⁰ – zob. ryc. 1⁴¹.

Ryc. 1. Dominujące modele rozwoju w małych państwach wyspiarskich Globalnego Południa

Źródło: M. Jasiński, *Modele rozwoju gospodarczego a poziom rozwoju społecznego i możliwości w małych państwach wyspiarskich na świecie*, „Studia i Prace WNEiZ US” 2017, nr 49(2), s. 322.

³⁹ G. Bertram, B. Poirine, *Island Political Economy*, w: *A World of Islands*, red. G. Baldacchino, Institute of Island Studies, University of Prince Edward Island, Charlottetown 2007, s. 325–377; M. Jasiński, *Tourism and Small Island Developing States: path dependence, lock-in and history*, w: [pr. zb.], *Geography and Tourism: European Experience*, Ivan Franko National University, Lviv 2009, s. 289–298; *Teoria zależności od ścieżki a małe gospodarki wyspiarskie*, „Zeszyty Naukowe Kolegium Gospodarki Światowej, Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie” 2010, nr 28, s. 52–72; *Modele...*, s. 320, 321.

⁴⁰ G. Baldacchino, G. Bertram, *The Beak of the Finch: Insights into the Economic Development of Small Economies*, „The Round Table” 2009, vol. 98, nr 401, s. 152.

⁴¹ Jamajka oraz Trynidad i Tobago są państwami, których gospodarki nie posiadają typowych cech charakterystycznych dla analizowanych modeli (MIRAB, SITE, PROFIT). Szezej patrz: M. Jasiński, *Modele...*, s. 323.

Odmierna specjalizacja gospodarcza (model rozwoju) determinuje w dużym stopniu poziom rozwoju danego SIDS. Specyfika tej grupy (podobnie, jak pozostałych państw rozwijających się) skłania do alternatywnego podejścia do analizy działalności gospodarczej. Jest nim szeroko rozumiany rozwój społeczny – mieszczący w sobie pojęcia wzrostu i rozwoju gospodarczego⁴². Perspektywa ta, wywodząca się od koncepcji A. Sena⁴³ znalazła uznanie i jest powszechnie akceptowana w literaturze przedmiotu. Metodą oceny efektywności tak pojmowanego gospodarowania jest wskaźnik rozwoju społecznego (HDI).

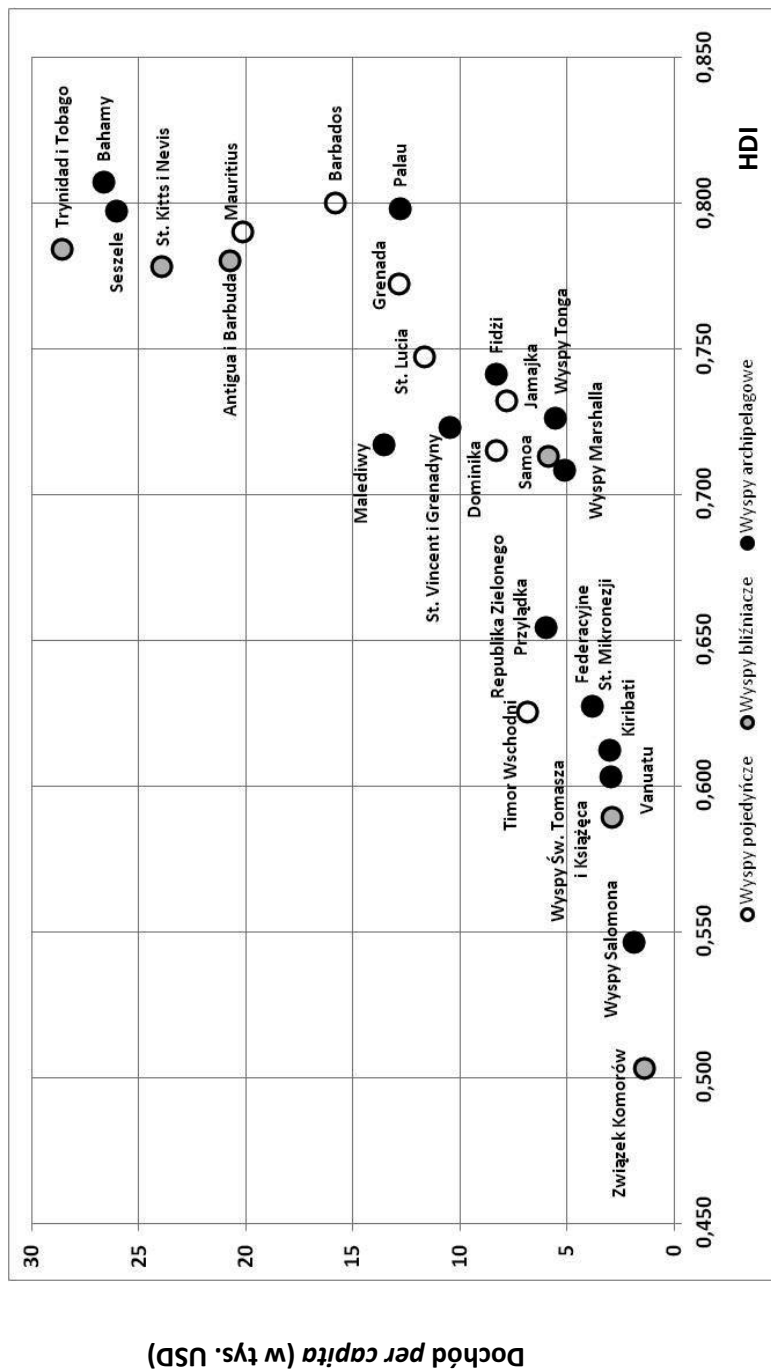
Na podstawie analizy HDI za 2017 rok dla 26 SIDS (por. tab. 1, kolumna A; ryc. 2) należy stwierdzić, że małe gospodarki wyspiarskie są bardzo zróżnicowane wewnętrznie pod względem poziomu rozwoju społecznego. W dwóch przypadkach (Bahamy, Barbados) wskaźnik HDI był bardzo wysoki (0,800 i powyżej). W tym ujęciu klasyfikuje to wymienione karaibskie SIDS do grupy państw o najwyższym poziomie na świecie, wśród których znajdują się wysoko rozwinięte gospodarki m.in. takie, jak: Norwegia, Szwajcaria, Australia, Irlandia czy Niemcy.

W 16 przypadkach poziom rozwoju społecznego był wysoki (wskaźnik w przedziale od 0,700 do 0,799). W tej podgrupie wyraźne było rozwarstwienie na SIDS o wyższym wskaźniku (powyżej 0,750) oraz niższym (pomiędzy 0,700 a 0,749). W pierwszym przypadku na siedem małych państw wyspiarskich w trzech wskaźnik był bardzo bliski wartości 0,800 (Palau, Seszele oraz Mauritius) oraz w czterech (Trynidad i Tobago, Antigua i Barbuda, St. Kitts i Nevis oraz Grenada) osiągnął dużo wyższe wartości niż 0,750. W pozostałych dziewięciu SIDS (St. Lucia, Fidżi, Jamajka, Wyspy Tonga, St. Vincent i Grenadyny, Malediwy, Dominika, Samoa oraz Wyspy Marshalla) HDI osiągnął wartości od 0,700 do 0,749.

W pozostałych przypadkach poziom rozwoju społecznego był średni (wskaźnik od 0,550 do 0,699) i niski (poniżej 0,549). Do państw o HDI z pierwszego z przedziałów zostało zaklasyfikowanych sześć SIDS (Republika Zielonego Przylądka, Federacyjne Stany Mikronezji, Timor Wschodni, Kiribati, Vanuatu oraz Wyspy Świętego Tomasza i Książęca). W dwóch przypadkach (Wyspy Salomona oraz Związek Komorów) uzyskany wskaźnik był niski. W pozostałych (Nauru i Tuvalu) nie dało się go wyliczyć.

⁴² R. Bartkowiak, *Ekonomia rozwoju*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2013, s. 59–65; M. Mirkowska-Ostatek, *Oficjalna pomoc rozwojowa jako czynnik eliminujący skalę ubóstwa w państwach Trzeciego Świata*, w: *Polityka rozwojowa. Rola organizacji międzynarodowych w zwalczaniu ubóstwa na świecie*, red. E. Latoszek, M. Proczek, Oficyna Wydawnicza, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2013, s. 49, 50.

⁴³ Por. m.in. A. Sen, *Rozwój i wolność*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2002.

Ryc. 2. Poziom rozwoju społecznego (HDI) i zamożności (dochód per capita w PPP w tys. USD) w SIDS w 2017 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie tab. 1.

Przyjmując koncepcję wskaźnika HDI jako syntetycznej miary rozwoju społecznego, należy wyraźnie zaznaczyć, że występuje dodatnia zależność pomiędzy stopniem rozwoju a zamożnością. Wynika to m.in. z konstrukcji HDI, w przypadku którego jednym ze wskaźników cząstkowych jest poziom dochodu na osobę, a poziomy pozostałych dwóch wskaźników cząstkowych zależą od zamożności społeczeństwa⁴⁴.

Analiza dochodu *per capita* (w PPP) dla 28 SIDS (za 2017 r.) wskazała również, podobnie jak w przypadku HDI, na duże dysproporcje pomiędzy dochodem na osobę w poszczególnych małych państwach wyspiarskich – por. tab. 1, kolumna B; rys. 2. Wśród sześciu najzamożniejszych dominują Trinidad i Tobago, Bahamy oraz Seszele, w przypadku których wskaźnik przekroczył 25 tys. USD *per capita*. Następnie w przedziale pomiędzy 25 tys. a 20 tys. USD znajdują się trzy SIDS (St. Kitts i Nevis, Antigua i Barbuda oraz Mauritius). Do grupy o średnim dochodzie na 1 mieszkańca (w przedziale od 20 do 10 tys. USD) zaliczyć należy siedem państw (Nauru, Barbados, Malediwy, Grenada, Palau, St. Lucia oraz St. Vincent i Grenadyny). Do najmniej zamożnych (poniżej 10 tys. USD) pozostałe 15 SIDS.

Przedstawione rozważania wskazują, że strategia gospodarowania, wynikająca z danego modelu, wpływa na obecny poziom rozwoju społeczno-gospodarczego SIDS. W przypadkach, gdy gospodarka małych państw wyspiarskich miała cechy modelu PROFIT, PROFIT/SITE lub SITE, rozwój ten był wyższy. W przypadku modelu MIRAB (jak i jego hybryd) w dominującej większości poziom rozwoju był niski bądź bardzo niski, por. tab. 1, kolumny A i B; ryc. 1 i 2⁴⁵.

Reasumując, należy stwierdzić, że istnieje również silna zależność pomiędzy przyjętym modelem rozwoju a stopniem i formą izolacji. W związku z tym na analizowane zagadnienie związku pomiędzy stopniem i formą izolacji a poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego danego SIDS można spojrzeć jak na zjawisko specyficznego sprzężenia szeregowego: „stopień i forma izolacji → model rozwoju → poziom rozwoju”.

Akceptując ten punkt widzenia można uznać, że położenie geograficzne w dużym stopniu wpływa na możliwości rozwojowe – teoretycznie najkorzystniejsze mają karaibskie SIDS (będące blisko Stanów Zjednoczonych Ameryki i Kanady). Analiza zachowań gospodarczych SIDS po rozpadzie systemu kolonialnego wskazuje, że szczególnie de-

⁴⁴ Human Development. Indices and Indicators. 2018 Statistical Update, UNDP, New York 2018.

⁴⁵ Por. też: M. Jasiński, *Modele...*, s. 324–331.

cydujący o obecnym poziomie rozwoju społecznego w poszczególnych małych państwach wyspiarskich był fakt szybkiego i intensywnego włączenia w gospodarkę światową poprzez eksport usług turystycznych. W początkowej fazie na Karaibach (lata 50., 60., 70. XX wieku) wraz z intensyfikacją tej specjalizacji – rozbudową infrastruktury turystycznej, dochodziło do „wypierania” tradycyjnych form gospodarowania („monokultura cukrowa”⁴⁶), a w konsekwencji do zjawiska „monokultury turystycznej” („skrajnej” turystycznej choroby holenderskiej), czy ujmując z perspektywy rozważań – do gospodarowania w modelu SITE⁴⁷.

Rozwój infrastruktury turystycznej wraz z rozwojem infrastruktury transportowej (jak i wzrostem i rozwojem gospodarczym oraz „trwałym” rozwojem społecznym), w znacznej części wysp karaibskich umożliwił rozszerzenie działalności usługowej o usługi finansowe (oazy podatkowe) – przejście do modelu PROFIT. W tej fazie (w latach 80. XX wieku) czynniki te były niezbędne – „oazy” musiały dysponować dobrze rozwiniętą infrastrukturą komunikacyjną oraz wysoko wykwalifikowaną, władającą kilkoma językami kadrą (doradców biznesowych, księgowych, adwokatów, notariuszy itd.). Współcześnie cecha ta jest mniej pożądana, co wynika z możliwości „wirtualnych” operacji finansowych. Ważną cechą pozostaje jednak posiadanie względnie liberalnego systemu prawnego oraz stabilnej sytuacji ekonomiczno-politycznej⁴⁸.

Spośród analizowanych 28 SIDS jako pierwsze strategię SITE → SITE/PROFIT – stając się „modelowymi” dla pozostałych małych państw wyspiarskich – przyjęły karaibskie: Antigua i Barbuda, Bahamy oraz Barbados – współcześnie należące do grupy SIDS o najwyższym poziomie rozwoju. Przypadek Bahamów, ze swoim archipelagowym charakterem państwa, wydaje się przeczyć jednak ogólnemu założeniu, że duże wewnętrzne rozproszenie silnie determinuje możliwości rozwojowe. Tu jednak rodzą się wątpliwości innego typu: czy Bahamy tak naprawdę charakteryzują się niekorzystnym położeniem geograficznym. Uwzględniając fakt, że jeden z największych rynków wysyłających zagranicznych turystów leży w niewielkiej odległości, odpowiedź jest raczej negatywna. Duża wewnętrzna izolacja niewątpliwie może utrudniać procesy rozwojowe, ale czy można mówić

⁴⁶ Por. szerzej: B.W. Higman, *A Concise...*, s. 97 i n.; B.M.W. Ratter, *Geography...*, s. 135–141.

⁴⁷ M. Jasiński, *Modele...*, s. 324–331.

⁴⁸ J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy. Metody, Raje podatkowe, Zwalczenie*, Oficyna Wydawnicza, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2010, s. 59–62.

w przypadku Bahamów o znaczącej izolacji zewnętrznej, która w perspektywie rozwojowej z reguły jest największym „hamulcem”.

Przykład tego państwa oraz podobnych, jak: Antigua i Barbuda, Barbados czy St. Kitts i Nevis oraz St. Lucia wskazują, że można było wykorzystać do pobudzenia procesów rozwojowych własne położenie względem terytoriów, na których nie brakuje chętnych do odpoczynku w niezbyt odległych regionach – w konsekwencji dzięki gospodarce turystycznej możliwe było wejście na drogę trwałego rozwoju. Przykłady te, w zestawieniu z innymi karaibskimi SIDS (zwłaszcza z nieuwzględnionym w analizie Haiti), pokazują również inny aspekt analizowanego kontekstu. Nie tylko możliwe jest „przełamanie” bariery geograficznej – przykłady Antigui i Barbudy, Bahamów, Barbadosu, St. Kitts i Nevis oraz St. Lucii wyraźnie to obrazują – ale równie istotne jest stwierdzenie, że ogromne znaczenie w procesach rozwoju społeczno-ekonomicznego mają inne czynniki – przede wszystkim „instytucjonalne”. To instytucje „w środku” gospodarki działają nieprawidłowo w pozostałych karaibskich małych państwach wyspiarskich. „Winy” za niepowodzenia nie należy tylko szukać na zewnątrz. Uwagę tę można rozciągnąć na wszystkie SIDS.

Wyspy, które nie włączyły się w szerszym zakresie w początkowej fazie pokolonialnej w system gospodarki światowej (głównie wyspy pacyficzne, Oceanu Indyjskiego i Atlantyku Wschodniego) pozostały w większości przypadków w fazie gospodarki tradycyjnej (rolnictwo, rybołówstwo, rzemiosło), a następnie wraz z rozrostem światowego systemu „pomocowego” zostały „zamknięte” w „monokulturze pomocowej” – w modelu MIRAB. Pomoc rozwojowa dostarczana w długim okresie i znacznych sumach paradoksalnie spowodowała wolniejszy rozwój w tych państwach⁴⁹. Współcześnie małe państwa wyspiarskie gospodarujące według modelu MIRAB są, jak zostało to już zaznaczone, najbiedniejszymi i najsłabiej rozwiniętymi spośród analizowanych SIDS, por. tab. 1, kolumna A i B; ryc. 1 i 2. Są to z reguły też gospodarki o największym stopniu izolacji. W tych przypadkach – zwłaszcza w państwach o silnej podwójnej izolacji – przemawiałoby uznanie bariery geograficznej za czynnik rozstrzygający na niekorzyść dla ich szans rozwojowych. Jak pokazują jednak liczne przypadki możliwe jest „przełamanie” niekorzystnego położenia.

⁴⁹ Por. G. Bertram, *Pacific Island Economies*, w: *The Pacific Islands: Environment and Society*, red. M. Rapaport, Hawai'i University Press, Hawaii 2013, s. 961, 962; M. Jasiński, *Aspekty monokulturowe pomocowej choroby holenderskiej*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Studia i Prace” 2017, nr 3(31), s. 165.

Część z SIDS charakteryzuje się dynamicznym „doganianiem” tzw. prekursorów (Antigua i Barbuda, Bahamy, Barbados). Są to państwa, które w późniejszym okresie (lata 70., 80., 90. XX wieku) weszły na światowy rynek turystyczny, m.in. Palau, Malediwy, Seszele czy Mauritius.

Palau (podobnie jak inne pacyficzne małe państwa wyspiarskie) przez dziesięciolecia po II wojnie światowej pozostawała „odcięta od świata”. W 1994 roku uzyskała niepodległość (spod protektoratu Stanów Zjednoczonych Ameryki). Fakt pozostawania przez 50 lat (od końca II wojny światowej) pod „opieką” amerykańską (w modelu MIRAB) oraz intensywniejsze włączenie się w turystyczną gospodarkę światową (konieczną ze względu na potrzebę zmiany orientacji gospodarczej po uzyskaniu niepodległości) skutkuje przyspieszeniem rozwoju i osiągnięciem najwyższego poziomu spośród pacyficznych SIDS⁵⁰.

Specyficzne przyspieszenie wzrostu gospodarczego, zapoczątkowane przez turystykę na początku lat 70. XX wieku, nastąpiło również na Malediwach. Państwo to zostało jednak zamknięte w silnej „monokulturze turystycznej” i poza rybołówstwem właściwie nie rozwija innej działalności gospodarczej. Ponadto, sama forma prowadzonej polityki turystycznej w tym państwie jest silnie krytykowana. Rozwój gospodarki turystycznej przebiega tam według specyficznego modelu „izolacji”. Charakteryzuje się on m.in. brakiem udziału w zyskach z turystyki przyjazdowej przez ludność lokalną⁵¹. Odzwierciedleniem takiej polityki jest znaczna dysproporcja pomiędzy zamożnością a rozwojem społecznym. Tempo wzrostu gospodarczego nie „przekłada się” na „poprawę standardów cywilizacyjnych i polepszenie bytu ludności”⁵², co powinno stanowić kwintesencję rozwoju w przypadku państw Globalnego Południa. Pomimo tych wątpliwości Malediwy (po uwzględnieniu statystycznych wytycznych) przestały być klasyfikowane od 2017 roku (przez UNCTAD) jako państwa najsłabiej rozwinięte (LDCs).

Odmienne sposoby zarządzania gospodarką turystyczną zaobserwować można na Seszelach i na Mauritiusie. Początki rozwoju tego sektora sięgają tam również, jak w przypadku Malediwów, pierwszej

⁵⁰ M. Jasiński, *Nasylenie gospodarki turystyką a poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego w małych rozwijających się państwach wyspiarskich*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego” 2018, nr 32(2), s. 317, 318.

⁵¹ M. Jędrusik, *Trzy modele kolonizacji turystycznej na przykładzie archipelagów morskich ciepłych*, „Przegląd Geograficzny” 2003, nr 1(75), s. 88.

⁵² R. Piasecki, *Rozwój...*, s. 16.

połowy lat 70. XX wieku. W obu SIDS gospodarka turystyczna rozwijana jest jednak w specyficznej „równowadze”. Nie jest nakierunkowana na dynamiczny ilościowy wzrost przyjazdowego ruchu turystycznego. Turystyka jest (w miarę wyspiarskich uwarunkowań) „wkomponowana” w całą gospodarkę. Towarzyszą jej inne sektory (gałęzie) m.in. rolnictwo, przemysł przetwórczy i usługi finansowe. W przypadku gospodarki Mauritiusa „obowiązuje filozofia stania na wielu nogach”⁵³ – dywersyfikacja. Rozwijane są pozostałe jej dziedziny – co wydaje się być podstawą sukcesu społeczno-ekonomicznego tego małego, wyspiarskiego, afrykańskiego państwa⁵⁴.

Przykłady tych państw wskazują, że pomimo niekorzystnego położenia (i dodatkowo silnej podwójnej izolacji w przypadku Palau, Malediwów i Seszeli) możliwe jest przełamanie izolacji w procesie rozwojowym.

Konkludując, można nawet zaryzykować twierdzenie, że ze współczesnej perspektywy w części najbardziej izolowanych SIDS paradoksalnie niekorzystne położenie (podwójna izolacja) może okazać się zjawiskiem pozytywnie oddziałującym na pobudzenie procesów rozwoju społeczno-ekonomicznego. Na przykład silna podwójna izolacja Malediwów nie determinuje zacofania gospodarczego. Izolacja wewnętrzna korzystnie wpływa na rozwój gospodarki turystycznej⁵⁵ – w konsekwencji pobudza procesy rozwojowe w tym państwie. Podobnie stać się może w przypadku innych, m.in. pacyficznych małych państw wyspiarskich. „Kurczący” się świat może przyczynić się do wzrostu atrakcyjności turystycznej tych obszarów. Można to odnieść również do innych dziedzin gospodarki, np. tzw. sektora kreatywnego (przemysłu kreatywnego)⁵⁶, czy usług finansowych (*offshore*). Mnogość wysp, fakt ich niezaludnienia, jak również długość łącznej linii brzegowej (por. tab. 1, kolumny: F i G) stanowią (przynajmniej teoretycznie) duży potencjał rozwojowy.

⁵³ M. Garbicz, *Problemy...*, s. 69.

⁵⁴ M. Jasiński, A. Masłoń-Oracz, *Rolnictwo i turystyka w rozwoju społeczno-ekonomicznym Mauritiusa*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Problemy Rolnictwa Światowego” 2017, t. 17, z. 3, s. 152, 153.

⁵⁵ Jest to m.in. efektem „mody” po stronie popytu turystycznego na obszary izolowane, w tym szczególnie na wyspy tropikalne. Por. M. Jasiński, *Izolacja jako czynnik kształtujący popyt i podaż turystyczną na rynku międzynarodowym*, w: *Turystyka wobec nowych zjawisk w gospodarce światowej*, red. E. Dziedzic, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2011, s. 281–305.

⁵⁶ P. Collins, J.A. Cunningham, *Creative Economies in Peripheral Regions*, Palgrave Macmillan, Switzerland 2017, s. 121, 122.

PODSUMOWANIE

Małe państwa wyspiarskie Globalnego Południa (SIDS) stanowią specyficzną grupę, których gospodarka charakteryzuje się szczególną „kruchością”, wynikającą z cech geograficznych (małe rozmiary, ograniczone zasoby naturalne, izolacja, kłeski żywiolowe).

Determinują one wąską specjalizację i marginalne znaczenie w handlu międzynarodowym tych gospodarek. Nie są one w stanie wykorzystać efektu skali, uzależnione są od importu, jak również charakteryzują się niskim stopniem wykorzystania zasobów pracy, kulturową dominacją Północy, wysokimi kosztami transportu, infrastruktury i administracji oraz podatnością na działalność przestępczą (pranie brudnych pieniędzy, narkotyki, korupcja).

Za najistotniejszą barierę rozwoju SIDS, oprócz niewielkiej skali gospodarki, uznano niekorzystne położenie geograficzne. Na potrzeby rozważań utożsamiono je z faktem znacznego oddalenia od głównych ośrodków życia społeczno-gospodarczego (kontynentów) – „odległością gospodarczą”, którą zidentyfikowano (na potrzeby rozważań) z pojęciami izolacja i odosobnienie.

Następnie przyjęto dwie formy izolacji SIDS: izolację zewnętrzną (od rynków zewnętrznych) oraz wewnętrzną. W drugim przypadku dodatkowo wydzielono jej dwie formy: prostą i złożoną. Na podstawie tych założeń stwierdzono w analizowanych 28 małych państwach wyspiarskich: siedem przypadków, w których występuje tylko izolacja zewnętrzna (terytorium państwa obejmuje jedną wyspę), w sześciu terytorium jest izolowane również wewnętrznie w stopniu nieznacznym (terytorium SIDS obejmuje 2, 3 wyspy) oraz w pozostałych 15 państwo charakteryzuje się archipelagowym charakterem (izolacja złożona).

Klasyfikacja ta, w zestawianiu z zarysowanymi podstawowymi modelami (ścieżkami rozwoju) SIDS (MIRAB, SITE, PROFIT), umożliwiła udzielenie odpowiedzi na postawione na początku rozważań dwa pytania. Po pierwsze, uznano, że generalnie rodzaj (stopień) izolacji znacząco determinuje obecny poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego analizowanych małych państw wyspiarskich, oraz po drugie, państwa charakteryzujące się tzw. podwójną izolacją znajdują się nadal w szczególnie niekorzystnej sytuacji. W ostatnim przypadku jednak należy uwzględnić fakt „kurczenia się świata” – izolacja jest „zmienna w czasie”. Fakt późnego wejścia na światowy rynek (np. na rynek turystyczny) stanowić może dla tych państw atut – pokazują to m.in. przykłady takich SIDS, jak: Palau, Malediwy czy Seszele.

Przeczyć to może częściowo popularnej, szeroko cytowanej w literaturze sentencji autorstwa G. Baldacchino, która brzmi: „wiele mikropaństw, niczym żaby, po prostu nie może latać”⁵⁷. Sentencja ta, nawiązująca do teorii startu (*take-off*) W.W. Rostowa, która wyróżnia fazy (etapy) rozwoju społeczno-ekonomicznego: „społeczeństwo tradycyjne → przygotowywanie do warunków startu → start → droga do dojrzałości → społeczeństwo wysokiej konsumpcji masowej”⁵⁸, zakłada, że małe państwa wyspiarskie, a zwłaszcza mikropaństwa wyspiarskie, ze względu na swoje uwarunkowania, nie są w stanie „wystartować” do tak rozumianego rozwoju i nie są w stanie osiągnąć fazy „lotu” (masowej konsumpcji). Może jednak ustępująca z czasem izolacja (szczególnie podwójna) umożliwi pokonanie wielu barier rozwojowych, w tym geograficznej, i pozwoli na wejście w fazę „startu” innym niż Palau, Malediwy czy Seszele małym państwom wyspiarskim Globalnego Południa.

⁵⁷ G. Baldacchino, *The other way round: manufacturing as an extension of services in small island states*, „Asia Pacific Viewpoint” 1998, vol. 39, nr 3, s. 269.

⁵⁸ W.W. Rostow, *Stages of the Economic Growth. A non Communist Manifesto*, University Press, Cambridge 1990, s. 4–16.